

SOCIOLOOG HERMAN VUIJSJE OVER MORAAAL EN HET CHRISTELIJK GELOOF

Dubbelzinnig pleidooi voor God

Kerkgebouwen moeten niet worden verkocht aan een tapijthandelaar of aan een supermarktketen. Je moet ze juist effectief gebruiken: als symbolen voor goed gedrag en als inspiratiebron voor bezinning. Dat zegt Herman Vuijsje in zijn boek 'Tot hier heeft de Heer ons geholpen'.

Door **Tjerk de Reus**.

De titel van het nieuwe boek van Herman Vuijsje (1946) is intrigerend. Dit citaat is afkomstig uit het Oude Testament. In die context gaat het over de hulp die God bood aan het volk Israël in hun strijd tegen de Filistijnen. De constatering dat de Heer 'geholpen' heeft, is daar bovendien een belofte voor de toekomst: als Israël aan God gehoorzaamt, zal Hij

genadig blijven. Met de titel van zijn nieuwe boek verwijst Herman Vuijsje naar deze geschiedenis. Waarschijnlijk heeft hij hiermee de best denkbare titel gekozen. Want hij verwacht dat het christendom in de toekomst van betekenis zal zijn voor de Nederlandse cultuur. Maar in het 'tot hier' zit ook een voorbehoud - wat Vuijsje betreft. Want nu de kerken leeggelopen zijn, kunnen we prima op eigen benen staan.

Vuijsje is een socioloog met een grote belangstelling voor religie. In 1990 publiceerde hij zijn boek *Pelgrim zonder God*, dat een kassucces werd. Ook zijn nieuwe boek zoomt in op religie. Het gaat hem om de rol van religie in de samenleving van vandaag. Centraal staat de relatie tussen enerzijds religie, geloof en godsdienstigheid en anderzijds 'goed gedrag' - een noemer die in zijn betoog uiteenwaait in een reeks samenhangende

issues als ethiek, moraal, waarden en normen, burgerschap en gemeenschapszin.

In een vijftiental vlot geschreven hoofdstukken bespreekt hij tal van vragen die zich voordoen op het brede veld van deze thematiek. Daarbij werpt hij graag allerlei eigen ideeën in de strijd. De stijl van zijn boek is vaak frivool en humoristisch. Dat bracht een recensent van een landelijk christelijk dagblad tot de geïrriteerde conclusie

dat Vuijse 'om zich heen trap't en graag gelovigen 'beledigt'. Niets is minder waar. Vuijse neemt gods-dienst in al zijn aspecten zeer ernstig, maar schrijft er gewoonweg luchthartig over. Wie daar niet doorheen kan prikken, moet dit boek niet lezen.

De rol van het christelijk geloof is nog lang niet uitgespeeld, vindt Vuijse. Maar dat geldt niet voor het christendom in zijn traditionele keerklijke gestalte, met de bijbehorende overgeleverde geloofsinhoud. We leven in een pluriforme, individuele en seculiere cultuur. Dat kan je niet terugdraaien, vindt Vuijse. Maar dat betekent niet dat je het christendom zou moeten afschrijven. Juist niet, be-toogt hij: 'De God van Nederland willen reanimeren, is sjoerren aan een lijf. Het is ook helemaal niet nodig. Wat we ruimhartig zou-den kunnen omgeven met respect - niet met onderwerping - is zijn nagedachtenis en nalatenschap: onze christelijke traditie en mo-raal. Niets verhoudt ons ervan om daarbij ruimhartig gebruik te maken van de symbolen en gebou-wen die hij ons naliet. Laten we stoppen kerken om te bouwen tot tapijthalen en partycentra. Laten we ze weer gezamenlijk gebruiken en onderhouden als plekken van bezinning en gemeenschapsbesef.'

Bezinning

Bezinning en gemeenschapsbesef - dat zijn de centrale begrippen in dit boek van Vuijse. Het gaat Vuijse daarbij om de moraal: om waarden en normen die het 'goede leven' zouden kunnen schragen. Dat maakt Vuijse van meet af aan kritisch jegens allerlei spirituele stromingen die weinig of niets te bieden hebben op ethisch vlak. In religieuze natuurervaringen, om maar iets te noemen, ziet hij geen brood. Vooral niet, omdat er geen

stevige ethische aansporing in de spiritualiteit te vinden is. Wat dat betreft biedt het boeddhisme zelfs inziens net ietsje meer, maar ook nog weinig in vergelijking met het christendom. Ook het ietsisme - geloven dat er 'iets' is, wat dan ook - levert al weinig op. 'Het ietsisme is wat je er zelf van maakt, het eist niets. Het is de re-ligiositeit van de toiletjuffrouw: wat je ervoor over hebt, wordt aan je beleefdheid overgelaten.' Het is kortom een netelig probleem: als religie ons niet meer aanspoort tot een goed leven, welke drijfveer kunnen we dan vinden?

Vuijse is niet de eerste die over deze thematiek schrijft. Sinds eind jaren negentig wordt er veel ge-discussieerd over waarden en nor-men, over de erfenis van het chris-tendom, over moraliteit en welzijn. Deze kwestie is dringend gewor-den, omdat het massale afscheid van de christelijke cultuur gere-sulteerd heeft in een vacuum. De vraag 'waartoe zijn wij op aarde?' kunnen verreweg de meeste Ne-derlanders niet beantwoorden in de sfeer waarin bijvoorbeeld de ka-tholieke catechismus dat vanouds deed: met een verwijzing naar God en het hiernamaals. Maar de vraag zelf is daarmee niet minder belangrijk geworden. Hoe vind je een antwoord? Vuijse mikt zoals gezegd in zijn betoog vooral op de rol van de moraal. Een van zijn steekwoorden is 'gewetensbeves-tiging'. Wat zou mensen vandaag kunnen aansporen een goed leven te leiden, liefde en aandacht aan anderen te besteden en zich in te zetten voor de samenleving? Hij er-kent volmondig: het christendom had dat allemaal in het pakket.

Op zoek naar een hedendaags antwoord schuift Vuijse diverse bronnen van een nieuwe moraal naar voren. De eerste is de Tweede Wereldoorlog. Die episode uit de

Nederlandse geschiedenis geeft ons een kwad geweten, constateert hij. We hebben collectief gefaald: vele Joden werden afgevoerd naar de vernietigingskampen. Als we op 4 mei de doden herdenken, komt er een vraag op ons af: wat zouden wij gedaan hebben? Vuijse: „In de oorlog moest iedereen zijn koers zoeken tussen wat wenselijk en wat mogelijk was. Doormondde in een wereld vol twijfels en di-lemma's en toch niet de pretentie opgeven gewetensvol te handelen. Hoe konden mensen, gewone men-sen, werkeloos toezien bij de aan-blik van zulke verschrikkingen? Kan mij dat ook overkomen? Waar moet ik dan op letten? De oorlogs-herinnering confronteert ons met vragen van burgerschap, moed en verantwoordelijkheid.”

Volgens Vuijse biedt het 'ver-haal' van ons falen in de Tweede Wereldoorlog een goede kans om ons vandaag richting te geven in de vraag naar het goede gedrag. Deze geschiedenis is recent en concreet. Daarom ook is vaak als het gaat om 'gewetensbevestiging', vindt Vuijse. Dat je hiermee op een tamelijk negatieve manier insteekt op wat 'goed gedrag' of burgerschap zouden kunnen zijn, ontgaat hem daarbij niet. Vuijse vindt het juist noodzakelijk om daar te beginnen. Want over wat goed is, raken we het nooit eens. Wel over het kwaad: „De afgelo-pen eeuw kwam de natuur steeds meer te liggen op het individu, dat zelf verantwoordelijk is voor zijn handelen. In onze tijd wordt mo-raal steeds meer een kwestie van het definiëren van de ondergrens: waar begint het kwaad.”

Dat mag realistisch zijn, je raakt hiermee natuurlijk ook een aan-tal belangwekkende gesprekson-derwerpen kwijt. Bijvoorbeeld de vraag welke deugden belangrijk zijn voor goed burgerschap. Die

discussie wordt vandaag volop ge-voerd. Dat geldt ook voor de vraag of je een 'beschermsoffensief' zou kunnen inzetten (zoals cultuursocioloog Gabriel van den Brink een paar jaar geleden voorstelde). Nee, zegt Vuijse. Al te positieve praat is zinloos: 'Weg met de deugden.' Ethiek als een poging het goede te omschrijven is per definitie vaag en vrijblijvend: een deugdenethiek kijkt meer naar de inslag dan naar de uitslag. Onduiden en plichten zijn eenduidig, goed te operationa-liseren en dus te controleren en te sanctioneren.”

Bouwstenen

Misschien is deze overtuiging van Vuijse er debet aan dat hij zijn le-zers uiteindelijk niet zo heel veel houvast weet voor te schotelen. Als we het per slot van rekening al-leen over het kwaad eens zouden kunnen worden, is een zoektocht naar bouwstenen voor het goede leven bij voorbaat door tegen-strijdigheden omringd. Vuijses argumentaties hebben hierdoor vaak iets wispelruigs. Simenklas noemt hij naast de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog als een bron voor moraliteit. Maar te-gelijk constateert hij dat de goede sint vooral een slapanus is gewor-den, die alleen maar cadeautjes uitdeelt. Is dat een sfeer waarin je over 'gewetensbevestiging' en mo-raal kunt spreken? Laat staan van een moraal die de leerre die het christendom nalaat, kan vullen?

Ook bij het boeddhisme lijkt hij tweeslachtig. Enerzijds roemt hij om onduidelijke redenen de aan-sporing tot een goed leven die in deze religie vervat zou zijn (wat aanwechtbaar is, zeker tegen de achtergrond van het messianisme en naastenliefde in het christen-dom), anderzijds constateert hij: dit is het ook niet. Maar wat is het dan wel? Vuijse focust in het

afsluitende deel van het boek op de 'wereldwijde solidariteit' die ons vandaag begeestert als we honger, leed en oorlog zien op tv - in verre oorden. Deze waarde van solidariteit belooft niets, merkt hij terecht op, maar eist alleen. Dat spreekt Vuijse aan ('een unieke uitdaging'), maar hij maakt geen melding van de frustraties die dit juist ook kan opleveren: veel moe-ten, weinig kunnen en je verwo-lgens schuldig voelen. Dat is juist een bron van onbezogen - zelfs van ressentiment, zou Nietzsche zeggen. Het is geen moraal die het zicht opent op een leefbaar ideaal van samenleven, maar een somber wurgkoord.

Herman Vuijse is een meester in het bieden van doorkijkjes in de 'keuken' van de religiositeit zo-als die zich vandaag voordoet. Dat maakt dit boek leesbaar en nuttig. Hij weegt vaak scherp af welke woors en tegens zich voordoen bij religieuze of spirituele overtuigingen. Minder sterk is Vuijse als hij inhoudelijk spreekt over bijbelse godsbelden. Simplisme en popu-lisme zijn hem hier niet vreemd. Maar de hoofdzaak is dat Vuijse het probleem dat hij aan de orde stelt, niet oplost - en daar ging het hem toch om. Hij slaagt er niet in te ontkomen aan de dubbelzin-nigheid waarin hij zichzelf heeft gemanoeuvreerd: een ondogma-tisch atheïstische huldigen en tegelijc graag iets willen met religie, waarden en normen. Dit dilemma wordt (in het boek) haarscherp verwoord door de Poolse denker Leszek Kolakowski: „Als alles uiteindelijk onze eigen schepping is, kan het door ons ook weer naar behoven worden atgeschacht.”

Tot hier heeft de Heer ons gehalpen. Over godsbelden en goed gedrag. Door Herman Vuijse. Uitgeverij Con-tact, 271 blz. 24,90 euro